

Пасторалізм: історія і майбутнє крокують разом волоським шляхом

Пасторалізм є наріжним каменем у збереженні природних і культурних ландшафтів Карпат. Робоча група Карпатської конвенції зі сталого розвитку сільського господарства та сільських територій (Sustainable Agriculture and Rural Development, WG SARD), завданням якої є забезпечення узгодженої співпраці з відповідними глобальними та європейськими політиками та ініціативами, вирішила, що підтримка пасторалізму є пріоритетом її діяльності.

Генеральна Асамблея ООН проголосила 2026 рік Міжнародним роком пасовищ та пасторалізму. Сьома Конференція Сторін Карпатської конвенції (жовтень 2023, Белград, Сербія) підтримала ініціативу та ухвалила договір про співпрацю в організації Міжнародного року пасовищ та пасторалізму заради збереження практик пасторалізму в Карпатах і поза ними.

Триває процес номінування карпатського пасторалізму та культури сезонного перегону худоби до списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО. Україна, як Сторона Карпатської конвенції, є учасницею цього процесу та вже внесла цю культуру до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини.

Водночас колеги з Альпійської конвенції разом із представниками Карпатських країн проводять представницький форум європейських шкіл пасторалізму та обговорюють роль жінок у підтримці пасторалізму в гірських регіонах.

Ми спробували розібратися в значенні явища пасторалізму — сьогодні й для майбутнього. Зібрали деякі статистичні дані, пояснення й приклади з доступних джерел, приділили окрему публікацію досвіду Вірменії (дякуємо організаторам тренінгу та ознайомчих турів для екологічних журналістів, що відбулися завдяки партнерству громадських організацій «EuropeanWays» з Німеччини та «Yeghvard» з Вірменії!). І, звісно, продовжуємо збирати цікаві розповіді з України.

Докладно про пасторалізм — в наших нових публікаціях.

Пасторалізм у цифрах:

виник

≈ **9000** р. до н.е.

у

75% країн

поширений на

≈ **25%** земної суші

є основою життєдіяльності

200-500 млн домогосподарств

Різні джерела надають різні визначення пасторалізму. Англomовна Вікіпедія визначає пасторалізм як форму тваринництва, при якій домашніх тварин випускають на великі вкриті рослинністю відкриті землі (пасовища) для випасу. Оксфордський словник — як спосіб утримання тварин, таких як велика рогата худоба, вівці тощо, який передбачає перегони їх з місця на місце в пошуках води та їжі.

Узагальнюючи різні джерела, штучний інтелект генерує таке визначення: це форма сільськогосподарської діяльності, в якій тваринництво, а не вирощування сільськогосподарських культур, є основним напрямком економічної діяльності, як правило, в напівпосушливих або посушливих регіонах, де вирощування сільськогосподарських культур є ускладненим. Пастухи часто ведуть кочовий або напівкочовий спосіб життя, переганяючи свої стада на різні пасовища в пошуках свіжих пасовищ і джерел води.

Українська Вікіпедія віддає перевагу терміну **Пастівництво** та визначає його як галузь скотарства, що займається випасанням худоби (корів, коней, овець, кіз), що в Україні представлене гірським і толочним пастівництвом.

Оскільки термін **пасторалізм** вже увійшов у міжнародне мовлення та поширився у різних країнах, ми будемо використовувати саме його.

Джерело: Carpathianculture

ПАСТОРАЛІЗМ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМ

Пасторалізм є однією з найбільш стійких виробничих систем на планеті завдяки унікальній здатності гнучко використовувати велике різноманіття пасовищних ресурсів та максимальною ефективністю адаптуватися в умовах його непередбачуваності. Пастухи мають унікальні знання та навички, щоб швидко та ефективно реагувати в турбулентних умовах. Хоча пасторалізм вважається системою з низькими витратами і високою віддачею, він інтенсивно використовує природний, людський і соціальний капітал для виробництва цілої низки економічних, екологічних і соціальних благ та послуг.

Екосистемні послуги пасовищних систем у цифрах:

пасовища є притулком для

35% світових «гарячих точок» біорізноманіття

є осередком існування для

28% усіх видів, що перебувають під загрозою зникнення

можуть зберігати до

35% світових запасів CO₂¹

Пасторалізм пропонує природоорієнтовані рішення для подолання майже всіх проблем екосистем.

I.

Пом'якшення наслідків глобальної кліматичної кризи. Всі жуйні тварини виробляють метан, а перегонний випас худоби може бути не лише кліматично нейтральним, а й кліматично позитивним, сприяючи накопичуванню вуглецю в ґрунті.

II.

Сталість пасовищних екосистем та збереження біорізноманіття. Тварини, які випасаються на пасовищах, допомагають контролювати ріст рослинності, запобігаючи домінуванню певних видів рослин і сприяючи різноманітності трав та чагарників. Рослинне різноманіття підтримує дику природу — птахів, комах і дрібних ссавців, сприяє загальному здоров'ю і стійкості лукових екосистем. Зберігаючи природні місця існування та сприяючи співіснуванню з дикою природою, пасторалізм допомагає захистити види, що перебувають під загрозою зникнення, та підтримувати стійкість екосистем.

III.

Запобігання пожежам. Тварини споживають суху траву та іншу рослинність, що легко займається, знижуючи інтенсивність і частоту лісових та лугових пожеж.

IV.

Якість ґрунту. Ротаційний випас допомагає підтримувати здоров'я та родючість ґрунту, дозволяючи рослинності відновлюватися, а ґрунту — регенеруватися, зменшуючи ерозію ґрунту та виснаження поживних речовин. Відкладення та втоптування гною тваринами, що випасаються, також сприяють аерації ґрунту, кругообігу поживних речовин і утворенню органічної речовини, покращуючи структуру і родючість ґрунту.

V.

Водні ресурси. Пастухи часто розвивають водну інфраструктуру — колодязі, свердловини, водопої, — щоб забезпечити питною водою худобу та диких тварин. Ці джерела води також підтримують місцеві громади, вони сприяють біорізноманіттю, приваблюючи птахів, ссавців і рептилій.

VI.

Збереження біорізноманіття. Пасовищне тваринництво сприяє збереженню біорізноманіття та природних середовищ існування завдяки підтримці традиційних методів землекористування. Зберігаючи природні місця існування та сприяючи співіснуванню з дикою природою, скотарство допомагає захистити види, що перебувають під загрозою зникнення, та підтримувати стійкість екосистем.

ПІД ЗАГРОЗОЮ ЗНИКНЕННЯ

На жаль, багато з цих переваг та рішень не використовуються, а пасторальні системи все більше потерпають від загроз, як природних, так і антропогенних.

Головна природна загроза — **глобальна кліматична криза**. Оскільки більшість пасторальних громад перебувають у досить екстремальних умовах, вони є дуже вразливими до посух, нестабільної кількості опадів, екстремальних погодних явищ тощо. Мінливість клімату впливає на доступність пасовищ, водних ресурсів і на продуктивність худоби, створюючи значні проблеми для стійкості та адаптаційної спроможності пастуших громад. А отже, умови їх існування в майбутньому будуть і далі погіршуватися в усьому світі.

Серед основних загроз, створених людьми, — **конкуренція** за пасовища, джерела води та інші природні ресурси, яка спричиняє конфлікти між пастухами, осілими фермерами та іншими землекористувачами. Пасовища, права власності на які не захищені законом, починають використовувати для інших цілей, порушуються принципи сталого землекористування. Пастуші культури витісняються на дедалі менші площі, а традиційні системи пасовищної ротації або коридори перегону — маршрути сезонного переміщення худоби між пасовищами — перекриваються. Це призводить до втрати корінних знань про традиційне землекористування та врядування, припиняється обмін знаннями та передача навичок між поколіннями, втрачаються навички переміщення худоби та міграції ландшафтами. Як наслідок, випас стає все більш інтенсивним, що призводить до деградації пасовищ, зменшення доступності кормів, втрати біорізноманіття та підвищеної вразливості до опустелювання й ерозії ґрунтів.

VII.

Збереження культурної спадщини. Пасовищне тваринництво глибоко вкорінене в культурній спадщині багатьох громад по всьому світу. Громадивикористовують знання корінних народів і звичаєве право для сталого управління пасовищами, захищають "гарячі точки" біорізноманіття та ключові коридори дикої природи. Традиційні пастуші практики, такі як сезонний перегон худоби і спільний випас, відображають багатотисялі відносини між людьми, тваринами і навколишнім середовищем. Таким чином зберігаються традиційні знання та навички корінних народів, виховується ідентичність та почуття відповідальності.

Пасторальним громадам не вистачає **політичної підтримки**. Деякі владні структури помилково сприймають пасовища як «порожні та недостатньо використовувані» території, а не як такі, що стало та раціонально управляються. Замість інституційної підтримки та інвестицій у розвиток пасторалізму в багатьох місцях віддають перевагу програмам осілости та приватизації землі. Пастівництво стає неконкурентоспроможним, а громади стикаються з маргіналізацією, дискримінацією та виключенням з основних політик і програм розвитку. Це ускладнюється гендерною нерівністю, недостатнім доступом до освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг та інфраструктури, поглиблює бідність та вразливість таких громад, посилює міграцію.

Все це призводить до втрати культури пасторалізму, до деградації культурних ландшафтів.

Джерело: Freerik

Загрози для пасовищних систем у цифрах:

за оцінками Світового атласу опустелювання (World Atlas of Desertification)

18,5% напівпосушливих пасовищ знаходяться у деградованому (виснаженому) стані, тобто втратили свою спроможність до надання екосистемних послуг

загалом такі пасовища покривають **40%** земної поверхні суші

ПРИКЛАДИ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОСИСТЕМ ЗАВДЯКИ ПАСТОРАЛІЗМУ

Кнепп Wild land Foundationy

Проект Кнепп Wild land Foundationy графстві Сассекс, на півдні Англії, знаходиться на передовій британського ревайлдинг-руху (руху за відновлення дикої природи). Колись тут були лісові пасовища, досить поширені у середньовіччі, — колючі чагарники багаті на складні види фауни, що розселялися завдяки вільному випасу тварин. Багато з цих видів тепер зникли, серед них величезна кількість мегафауни, яка відіграла надзвичайно важливу роль для місцевих екосистем. Зусиллями проекту пасовища знов заселяються дикими тваринами, при цьому зберігаються елементи традиційного фермерства та пастівництва.

«Якщо ви хочете повернути природу, ви не виходите на вулицю і не саджаєте дерева. Ви вводите в систему вільний випас тварин у потрібній кількості, і вони починають створювати для вас середовище існування», — розповідає Ізабелла Тріі, автор та співрозробниця проекту Кнепп Castle Estate. Це дозволило не тільки збільшити біорізноманіття, а й сприяти секвестрації вуглецю, покращити якість води та повітря, пом'якшити наслідки повеней, та забезпечити комфорт для здоров'я і благополуччя людей.

Щербаті Цуглі

Щербаті Цуглі, проект відродження української аборигенної породи поліського коня.

«Ми є лише дизайнери простору, в якому творцями і робочою силою виступають тварини, — вважає Юрій Ягусевич, керівник проекту відродження української аборигенної породи поліського коня. — Це стосується і заповідних територій, де людина моделює і відводить частину земель під «працю» диких тварин, і пасовищ, на яких можна органічно поєднувати природні процеси. Зрештою, — де буде пролягати межа між заповідною територією і грамотно організованим менеджментом пасовищ з природними умовами та місцевими тваринами?»

Джерело: Wikipedia

Наразі проект отримує субсидії від уряду, але якщо ці субсидії з якихось причин зникнуть, Ізабелла впевнена, що її бізнес залишиться життєздатним завдяки екологічному туризму та продажу туристам м'яса. «Оскільки тварини вільно пасуться цілий рік, то у м'яса дуже низька собівартість та неймовірно низький рівень викидів вуглецю, тож прибуток, який ми отримуємо від цих тварин, набагато, набагато більший, ніж ми могли б отримати при звичайному фермерстві,» — говорить Ізабелла.

Джерело: Голос України

Через війну тварин довелося перемістити до екологічної дослідницької станції «Глибокі Балики». Тут за допомоги природнього процесу випасу відновлюється різноманіття екосистем: «Ми знову вносимо той елемент, який людина забрала з дикої природи, знищивши диких коней-тарпанів», — пояснює Юрій. Щоб прогодувати 20 тварин на 30 гектарах пасовища і не перевантажити його довелося ввести ротаційний (секторальний) випас: 5 місяців на одних, обмежених «електропастухом» ділянках, тоді як на інших відбувається цвітіння, накопичення маси трави на зиму. А на ділянках, де недостатньо запасів трави, для підкормки підсипають лугове різнотравне сіно, розкидаючи його так, щоб насіння з сіна потрапило в землю і навесні проросло (природній підсів).

Еко-ферма «Буковий гай»

Щасливі кози живуть у господарстві Марини Коняк та Валерія Крошилїна на еко-фермі «Буковий гай» (хутір Кошуя, Чернівецька область). Вони щодня проходять своїми козячими стежками близько 5 км, ретельно вибираючи корисну їжу серед полонинського різнотрав'я. «В селі коза – смерть городу, їй якщо щось сподобається, то вона його обов'язково дістане, – розповідає Марина. – А тут в горах вона прискіпливо обирає свій раціон. Якщо й зірве червонокнижний підсніжник, то тільки для профілактики гельмінтозу».

Марина – біолог за освітою, багато років викладала ботаніку та біологію, тож дуже вболіває за всю рослинність навкруги. Втім, за 10 років господарювання на гірській фермі вже не тільки з теорії, а з власного досвіду знає, що в місцях випасу її кіз і травостій краще, і сіно якісніше, і різнотрав'я таке, що молоко в кіз не те що корисне, а просто золоте. Власне, як і молочні продукти з нього. Але господарство еко-ферми не озолотилось і поки що великого прибутку не передбачається. Адже сезон виробництва буцу (місцева назва козиного сиру) триває лише 5 теплих місяців, а весь інший час не кози працюють на господарів, а навпаки. Напевне, допомогли б субсидії від держави, як у Великій Британії, скажімо, за підтримку дикої природи, але таких поки що немає. І хоча Карпати – шикарна місцевість для розвитку козівництва, маленькі ферми із щасливими козами ледь виживають.

Результати відновлення екосистем Юрій описує так: «Різниця колосальна. Коні виборюють в підліска «місце під сонцем» для трави. Іншими словами, змінюють екосистему для своїх потреб, збільшуючи травостій і біорізноманіття. Тобто, коні – союзники пасовищ». Для того, щоб посилити процес відновлення біорізноманіття на пасовищі, в минулому році проект поповнився коровами аборигенної сірої української породи, що перебуває на межі зникнення.

Фото: Марина Коняк

Між іншим, тут у вільному випасі та в добрій компанії (в господарстві 30 кіз) кози не мекають так голосно, як у селі на прив'язі, а «говорять» достойно і тільки по ділу. А ще вони «пасуть» овець. Два роки тому чоловік із сусіднього села пішов на фронт, а своїх овець віддав під опіку Марини й Валерія. Як каже Марина, «вівці – це зовсім інший космос», але те, що кози їх додому приводять, – факт.

В Україні (в Карпатах і не тільки) сезонний випас худоби і пов'язане з ним виробництво харчової і нехарчової продукції, а також полонинська культура здавна відомі, а весняні проводи отар на пасовиська й урочисті їх зустрічі восени є традиційними святковими церемоніями. На жаль, не менше відомі й ті проблеми, з якими стикаються пастуші громади і які необхідно вирішувати якнайшвидше.

Вважається, що культуру сезонного перегону худоби принесли в Карпати волоські пастухи приблизно у XV-XVI століттях із Балканського півострова. Десять років тому польська фундація «Pasterstwo Transhumancyjne» та румунська «Asociația Transhumanta» організували Карпатський

Редик. Кілька сотень овець пройшли понад тисячу кілометрів давніми шляхами для вшанування походів волоських пастухів, які призвели до заселення гірських територій і створення єдиної високогірної полонинської культури, що єднає суспільства та громади Карпатського регіону. На жаль, Україна не змогла тоді повноцінно включитися в цей проект – перебування поза межами Європейського Союзу не дозволило нам організувати належні формальності. Будемо сподіватись, що з набуттям членства в ЄС Україна братиме участь нарівні зі своїми сусідами в подібних проектах. Адже, як говорили організатори Редика, Європа утворилася завдяки культурі. Основа карпатської культури – вівчарство. Воно впливає на музику, на танці та ритуали, на колоритний одяг мешканців гірських поселень, на щоденне життя та звичаї. Вівчарські традиції базуються на любові до природи та всього живого. Коріння громад, які живуть в Карпатах, походить з традицій тваринництва. У карпатських людей багато спільного: історія, культура, стиль життя. І вівчарство.

Ресурси [↗](#)

- [1. Financial Times](#)
- [2. IUCN Portals](#)
- [3. IUCN](#)
- [4. FAO](#)

- [5. Carpathian convention](#)
- [6. Щербаті Цурлі](#)
- [7. Кнепп](#)
- [8. JSTOR](#)

- [9. Rangelands](#)
- [10. Researchgate](#)
- [11. Dossier](#)
- [12. WAD](#)

Базові публікації Інформаційного центру «Зелене досьє»:

www.dossier.org.ua
www.organicinfo.ua

Матеріал підготували:

Надія Швеченко,
Тамара Малькова

Дизайн та верстка:

Креативна агенція Art Ok
Аліна Пелех

Матеріал підготовлено за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного Фонду «Відродження» в рамках спільної ініціативи «Європейське Відродження України».

Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження» та Європейського Союзу».

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ